

Adelns arbete och vardag på 1700-talets svenska herrgårdar

*Johan Gabriel Oxenstiernas och
Jacobina Charlotta Munsterhjelmns dagböcker*

Herrskapets vardag under 1700-talets andra hälft och sekelskiftet 1800, särskilt de vardagliga arbetssysslorna på herrgårdarna i det svenska riket, står i fokus i denna artikel. Jag koncentrerar mig på adliga pojkar och flickor på tröskeln till vuxen ålder, och undersöker hur en ung adelsman och en adelsfröken själva såg på och beskrev sin vardag och sina sysslor och hur de uppfostrades genom studier och vardagssysslor som förberedde dem för olika karriärer och olika arbeten. De var inte längre barn, men inte ännu heller vuxna med vuxnas ansvar för sina angelägenheter. Som exempel har jag valt två ungdomsdagböcker som belyser adlig vardag och adligt liv i två olika delar av det svenska riket. Den ena är greve Johan Gabriel Oxenstiernas (1750–1818) dagbok, som täcker åren 1766–1768 och den andra är fröken Jacobina Charlotta Munsterhjelmns (1786–1842) dagbok som hon förde 1799–1801. I sina dagböcker iakttog de händelser som rörde dem, men såg sitt eget liv och sina egna upplevelser som de viktigaste.

Adel och arbete

Sysslolöshet, overksamhet och ledighet är bestämmningar som ofta förknippas med adeln i Europa under *l'ancien régime* – trots att adelsprivilegierna redan i de medeltida feodala samhällena var en belöning som beviljades av monarker för tjänster och tjänstgöring för kronan. Den moderna statens tillkomst och adelns utveckling till ett utbildat riksbärande stånd sammanfaller i hela Europa. Adelsmannens plikt att tjäna fursten och riket var därför en viktig del av den tidigmoderna europeiska adelns självförståelse. Adelsmännen stod i rikets och fäderneslandets tjänst som ämbetsmän eller officerare och i de flesta länder var

de högsta ämbetena reserverade för adeln långt in på 1700- och 1800-talen. Adelsdamerna var inte fräntagna plikter, men dessa hörde inte på samma sätt ihop med uppgiften att tjäna som ämbetsman – även om en del högadliga damer kunde tjäna vid hovet. Adelsflickor uppfostrades inte heller till sysslolöshet, utan till arbete, och till att leda och övervaka tjänstefolkets arbete. Vad var det då för arbete som adelns vardag på godsens bestod av? Vad kan man säga om vardagens praktiker genom en läsning av två olika dagboksskribenters anteckningar under dels 1700-talets mitt, dels sekelskiftet 1800?

Enligt *Svenska Akademiens ordbok* har 'arbete' sedan 1500-talet betecknat ansträngning, sysselsättning, vederbörlig och verksamhet vid sidan av fysiskt arbete eller lönearbete.¹ Arbete i alla dessa betydelser förekom i adelns vardag. Det finns en lång tradition av forskning om adliga godsägare, ämbetsmän, officerare och entreprenörer, samt om adelsmäns och adelskvinnors karriärmöjligheter vid hovet.² Adelns arbete i det tidigmoderna samhället har ändå inte problematiserats utgående från frågor om vad adeln själv uppfattade som former av arbete, eller vilken relation adelns män och kvinnor hade till sina arbetssysslor inom livets olika områden. Oftare har man närmat sig 1800-talsadeln med frågor om arbete, och särskilt yrkesarbete, eftersom allt fler adelsmän på 1800-talet – och i ett senare skede också adelsdamer – gjorde arbetskarriärer enligt en modell som vi känner igen från vårt eget samhälle.³ 1700-talets adel och dess arbete låter sig inte studeras enligt samma modell med fokus på yrkesarbete, försörjning

1. *Svenska Akademiens ordbok* (SAOB), uppslagsordet 'arbete', <http://g3.spraakdata.gu.se/saob/> (hämtad 10/1 2013).
2. Se t.ex. Maria Cavallin, *I kungens och folket tjänst. Synen på den svenske ämbetsmannen 1750–1780*, Avhandlingar från Historiska institutionen i Göteborg 36 (Göteborg 2002); Johanna Ilmakunnas, *Ett ståndsmässigt liv. Familjen von Fersens livsstil på 1700-talet* (Helsingfors & Stockholm 2012); Henrik Schüeck, *Elis Schröderheim. En levnadssaga från Gustaf III:s tid* (Stockholm 1942); Fredrik Thisner, *Militärstatens arvegods. Officerstjänstens socialreproduktiva funktion i Sverige och Danmark, ca 1720–1800*, *Studia historica Upsaliensia* 230 (Uppsala 2007); Kaarlo Wirilander, *Herrskapsfolk. Ståndspersoner i Finland 1721–1870* (Stockholm 1982); Charlotta Wolff, *Vänskap och makt. Den svenska politiska eliten och upplysningstidens Frankrike* (Helsingfors & Stockholm 2005).
3. Se t.ex. Göran Norrby, *Adel i förvandling. Adliga strategier och identiteter i 1800-talets borgerliga samhälle*, *Studia historica Upsaliensia* 217 (Uppsala 2005); Anne Ollila, *Jalo velvollisuus. Virkanaisena 1800-luvun lopun Suomessa* (Helsinki 1998); Henrika Tandefelt & Maria Vainio-Kurtakko, 'Aatelmiehen valinnat porvarillistuvassa yhteiskunnassa. Taiteilija Albert Edelfelt ja vapaaherra Viktor Magnus von Born n. 1870–1900', *Historiallinen Aikakauskirja (HAik)* 111 (2013); Wirilander, *Herrskapsfolk*.

och moderna professionella karriärer. På 1700-talet gick ämbete, arbete och lön nämligen inte alltid hand i hand. Förväntningarna på en adlig ämbetsman var därför att han skulle ha egna inkomster som tryggade hans och hans familjs försörjning. Ämbetsmän som inte hade tillräckligt med egna inkomster hade svårt att leva ståndsmässigt.⁴ Detta ledde till missnöje och kritik bland ofrälse och lågadliga ämbetsinnehavare som saknade stora jordinkomster och som därför i mycket högre grad var beroende av den lön de förtjänade som ämbetsmän. Här skapades också föreställningen om den sysslolösa högadeln som levde på jordräntor utan att arbeta, en mental bild som 1800-talets borgerliga eliter senare övertog för att skapa en negativ bild av den högadliga makteliten.

Etnologer har i olika sammanhang beskrivit arbete mera teoretiskt och undersökt i synnerhet adelsdamernas arbete som det såg ut före de nya professionella arbetsmöjligheterna långsamt öppnade sig för högreståndskvinnor i slutet av 1800-talet. Angela Rundquist har studerat hur adelsdamerna definierade arbetet i sin vardag samt deras tjänstgöring vid hovet.⁵ Marie Steinrud har beskrivit adelsdamernas arbete på 1800-talet som hushållsarbete, barnfostran, omsorg om gamla och sjuka samt välgörenhet.⁶ Anna-Maria Åström betonar att i herrgårds-samhället definierades arbete på flera sätt beroende på människans sociala ställning. För adeln betydde arbete ofta administration, handledning och övervakning både på godset och i ämbetet, därför att en stor del av adelsmännen var verksamma samtidigt som godsägare och som ämbetsmän åtminstone på lokal nivå.⁷

Tjänstgöring i ämbetet var en exklusivt manlig syssla på 1700-talet, och ämbetsutövningen är den form av arbete som hänger ihop med adelsmannens plikter för riket och för det allmänna. Högreståndskvinnor hade inga möjligheter till självständigt arbete med lön på 1700-talet. Ett undantag utgjorde de få högpositionerade aristokratiska kvinnor som tjänstgjorde vid hovet.⁸ Johan Gabriel Oxenstiernas

4. Ilmakunnas, *Ett ståndsmässigt liv*, s. 88; Cavallin, *I kungens och folket tjänst*, s. 153–159.

5. Angela Rundquist, *Blått blod och liljevita händer. En etnologisk studie av aristokratiska kvinnor 1850–1900* (Stockholm 1989), s. 151–232.

6. Marie Steinrud, *Den dolda offentligheten. Kvinnlighetens sfärer i 1800-talets svenska högreståndskultur* (Stockholm 2008), s. 136–171.

7. Anna-Maria Åström, 'Work and working in the Savolax manorial society in the early nineteenth century', *Ethnologia Fennica* 30 (2002–2003), s. 52–62.

8. Johanna Ilmakunnas, 'Hovets damer i 1700-talets Sverige', *Historiska och litteraturhistoriska studier (HLS)* 82 (Helsingfors 2007), s. 17–47.

dagbok täcker även de första månaderna i slutet av 1768 när han arbetade som kanslist vid Kungliga kansliet i Stockholm. Han beskriver arbetet på kansliet och Stockholms societeternas liv med kvick humor. Som en underström finns dock mörkare toner; arbetet var enformigt och det politiska och sociala livet i Stockholm förutsatte en betydlig förmögenhet, något som Oxenstierna inte hade. Han beskriver societetslivets regler samt societetens herrar och damer som falska och förställda.⁹ Ämbetsutövningen ter sig inte särskilt givande eller upphöjd i Johan Gabriel Oxenstiernas beskrivningar. För honom fanns det olika kategorier inom en större enhet av arbete eller sysselsättning. En del arbete var intellektuellt och estetiskt givande – läsande, en del studier och trädgårdsarbete – medan en annan del av arbetet – andra delar av studierna och arbetet i ämbetet – tedde sig enformigt och trist.

Arbete görs dock och har alltid gjorts också utanför kategorin lönearbete. Arbete kan alltså definieras som en socialt konstruerad kulturell aktivitet.¹⁰ Vad man har sett som arbete har varierat och varit beroende av vems sysslor det handlat om. I det hierarkiska ståndssamhället definierades arbetet utgående från stånd och kön. För adeln betydde 'arbete' nyttiga, ändamålsenliga sysslor eller tjänstgöring för fursten och riket, och lönearbete representerade enbart en del av den verksamhet som adeln ansåg som arbete. Bakom uppfattningar och föreställningar om arbete finns alltid även komplexa faktorer av moral, religion och plikt, som inte nödvändigtvis framkommer i källmaterialet. Moraliska värderingar som styrde adelns arbete och sysslor kommer sällan explicit fram i Johan Gabriel Oxenstiernas och Jacobina Charlotta Munsterhjelm's dagböcker. De beskriver sina sysslor på ett mera konkret plan, vilket gör deras dagböcker till ett givande källmaterial för denna artikel som fokuserar på adelns vardagliga sysslor på herrgårdar. I denna artikel är arbete å ena sidan det som Johan Gabriel Oxenstierna och Jacobina Charlotta Munsterhjelm explicit definierar som 'arbete' i sina respektive dagböcker. Å andra sidan definierar jag arbetet i relation till min frågeställning om adelns vardag på herrgårdarna. Hur sysselsatte sig ägarfamiljerna och särskilt ungdomarna, och vad ansåg de själva

---

9. 1/12 1768, 6/12 1768, 11/12 1768, 17/12 1768, 21/12 1768. Johan Gabriel Oxenstiernas journal 1766–1768, Tosterupsamlingen vol. 108, Riksarkivet, Stockholm.

10. Patrick Joyce, 'The historical meanings of work: an introduction', Patrick Joyce (ed.), *The Historical Meanings of Work* (Cambridge 1987), s. 1–14; Steinrud, *Den dolda offentligheten*, s. 136–138; Åström, 'Work and working', s. 52.

att var något slags arbete, eller 'travail' i Johan Gabriel Oxenstiernas franska dagbok, även om de själva inte alltid nämnde just dessa ord?

Skenäs och Tavastby, två dagboksmiljöer

Den första januari 1766 började Johan Gabriel Oxenstierna föra dagbok på franska. På första bladet av sin dagbok skrev den då 15-åriga adelsynlingen att han skulle "föra noggrann dagbok över allt jag gör, till och med mina fel, och här kommer jag att skriva ner mina reflexioner över vad som händer. Jag kommer att beskriva mina studier, mitt arbete och mina nöjen, och jag reser ett monument över mina flyende år." Johan Gabriel Oxenstierna förde sin dagbok på franska under åren 1766–1768.¹¹ Senare skrev han dagbok på svenska.¹²

Några decennier senare, i maj 1799, började Jacobina Charlotta Munsterhjelm föra dagbok på svenska. Hon var då 13 år gammal. Även om hon inte uttrycker sitt syfte lika explicit som Oxenstierna, skrev hon på ett liknande sätt om sina arbetsuppgifter, sina nöjen och sin vardag från maj 1799 till januari 1801. Däremot reflekterar hon inte över sina känslor, sina förhoppningar eller sin framtid på samma sätt som Johan Gabriel Oxenstierna. Hennes anteckningar förblir mera konkreta beskrivningar av det dagliga livet på Tavastby gård i östra Finland.¹³

Greve Johan Gabriel Oxenstierna föddes den 19 juli 1750 på herrgården Skenäs i Västra Vingåker i Södermanland som den förstfödde

-
11. 1/1 1766. Johan Gabriel Oxenstiernas journal 1766–1768, Tosterupsamlingen vol. 108, Riksarkivet, Stockholm. "J'ai vais tenir un journal exact sur tout ce que j'ai ferai jusqu'à mes fautes et je mettrai ici mes réflexions sur ce qui se passe. Je tracerai le tableau de mes etudes, de mes traveaux et de mes plaisirs." Tempus har senare korrigerats – troligen av Oxenstierna själv – till förfluten tidsform. Dagboken har översatts till svenska av Inga Estrabaut och publicerats som Johan Gabriel Oxenstierna, *Ljuva ungdomstid. Dagbok 1766–1768* (Uppsala 1965). Jag använder det franska originalet, men de svenska citaten i artikeln baserar sig på Estrabauts översättning, i vilken många ordval dock avviker från originalet. Speciellt gäller detta för denna uppsats centrala begrepp som t.ex. 'travail', 'arbete'.
  12. Delar av Oxenstiernas senare dagböcker är publicerade: Johan Gabriel Oxenstierna, *Dagboks-anteckningar 1769–1771*, utg. Gustaf Stjernström, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet (Uppsala 1881); Johan Gabriel Oxenstierna, *Dagboks-anteckningar*, utg. av Gustaf Stjernström, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet 2:1–2 (Uppsala 1881); Johan Gabriel Oxenstierna, *Journal för året 1780*, utg. av Holger Frykenstedt (Lund 1967); Johan Gabriel Oxenstierna, *Journal. Skenäs 1805*, utg. av Holger Frykenstedt, Bokvännens bibliotek 70 (Stockholm 1964).
  13. *Jacobina Charlotta Munsterhjelm's dagböcker 1799–1801*, med kommentar och register utg. av Bo Lönnqvist, Folklivsstudier VII, SLS 440 (Helsingfors & København 1970).

av fyra bröder. På faderns, generalmajoren, greve Göran Gabriels-son Oxenstiernas sida hörde han till 1600-talets mäktigaste släkt, ett släktband som Martin Lamm för Johan Gabriel Oxenstiernas del har beskrivit som ”de stora anornas tragik”.¹⁴ Den tunga bördan av anrika förfäder skymtar fram i Oxenstiernas ungdomsdagbok, särskilt när han grubblar över sina studier och sin blivande livsbana. Från moderns, grevinnan Sara Gyllenborgs sida härstammade Johan Gabriel Oxenstierna från släkten Gyllenborg med dess mäktiga politiska gestalter inom hattpartiet. Den unge Johan Gabriel skrevs 1762 in vid Uppsala universitet, även om största delen av hans studier fördes hemma på Skennäs, under ledning av en informator, poeten Olof Bergklint, och under övervakning av morbrodern, skalden, hovmannen och kammarrådet, greve Gustaf Fredrik Gyllenborg. Johan Gabriel Oxenstierna tog kansliexamen 1767 vid Uppsala universitet och efter examen tjänstgjorde han vid Kungliga kansliet. När Oxenstierna avslutade sin franska dagbok den 31 december 1768 var han kanslist och i början av sin karriär som diplomat, hovman och ämbetsman. Johan Gabriel Oxenstierna har av eftervärlden betraktats som den naturromantiska skalden mer än som hovman och ämbetsman.¹⁵ I denna artikel studeras han däremot som en ung adelsman som skildrar sitt liv på en herrgård. Han representerar sin tids typiska högadliga yngling som växte upp i herrgårdsmiljö och uppfostrades till att göra en framgångsrik ämbetsmannakarriär.

Fröken Jacobina Charlotta Munsterhjelm föddes den 16 april 1786 på Tavastby gård i Elimä i östra Nyland. Hon var näst yngst av nio syskon. Hennes far Anders Gustav Munsterhjelm gjorde officerskarriär och gifte sig 1763 med dottern till den oadliga bruksinspektorn på Strömfors bruk, Ester Sofia Nohrström. Även moderns systrar gifte sig adligt med medlemmar av släkterna Aminoff och Rehbinder. Med de här familjerna hade familjen Munsterhjelm täta kontakter. Till de umgängeskretsar som Jacobina Charlotta Munsterhjelm skildrar i sin

---

14. Martin Lamm, *Johan Gabriel Oxenstierna. En gustaviansk natursvärmars lif och dikt* (Stockholm 1911), s. 85.

15. Lamm, *Johan Gabriel Oxenstierna*, passim; Gösta Lundström, ’Johan Gabriel Oxenstierna’, *Svenskt Biografiskt Lexikon* 28, <http://www.nad.riksarkivet.se/sbl/artikel/7919> (hämtad 11/1 2013); Henrik Knif, *Leva och låta leva i gamla Europa. Saint-Évremond, Mestastasio, Fredenheim och Oxenstierna* (Stockholm 2010), s. 171–233; Bo Bennich-Björkman, *Författaren i ämbetet. Studier i funktion och organisation av författarämbeten vid svenska hovet och kansliet 1550–1850*, *Studia litterarum Upsaliensia* 5 (Uppsala 1970).

dagbok hörde även andra lokala adelsfamiljer, tjänstemannafamiljer, prästfamiljer samt ogifta mamseller.¹⁶ Jacobina Charlotta Munsterhjelm uppfostrades hemma på Tavastby gård till en adelsflickas viktigaste roll, nämligen den att bemästra olika hushållsfärdigheter. Hon förblev ogift och kom aldrig att förestå ett eget hushåll. Efter föräldrarnas död levde hon hos släktingar.¹⁷

Både Johan Gabriel Oxenstiernas och Jacobina Charlotta Munsterhjelm's dagboksskrivande kan kopplas till den långa traditionen av uppfostrande skrivande av brev, dagböcker och reseskildringar. Man skrev för att öva språk, stil, moral och retorik. Den här typens texter beskrev ofta skribentens vardag, läsande, sysslor och sociala liv och det skrivna kommenterades av en informator eller guvernant, av föräldrar och andra familjemedlemmar eller släktingar. Dagböcker är texter som ingick i en tradition, vare sig skribenten var medveten om traditionen eller inte.¹⁸ Johan Gabriel Oxenstierna kände till resejournalstraditionen och dagböcker förda under krig eller vid flottan, möjligen från sin egen släktkrets. Han var medveten om bildningsjournalens litterära tradition. Däremot uppfattade han att idén att skriva om vardagen var ny, något han själv skapade, även om den inte var någon nyhet.¹⁹ Den unge Johan Gabriels journal lästes inte av någon annan. Han skrev för sitt eget nöje och sin privata nytta.²⁰ Sannolikt lästes och kommenterades Jacobina Charlotta Munsterhjelm's dagboksanteckningar av hennes mor, möjligtvis även av äldre syskon enligt epokens kutym. Hon behövde på ett annat sätt direkt övning och handledning i konsten att skriva.

16. Bo Lönnqvist, 'Inledning', i *Jacobina Charlotta Munsterhjelm's dagböcker 1799–1801*, s. 7–13.

17. Om Jacobina Charlotta Munsterhjelm's liv som vuxen, se Kirsi Vainio-Korhonen, *Sofie Munsterhjelm's aika. Aatelinnaisia ja upseereita 1800-luvun Suomessa* (Helsinki 2012), s. 83–84.

18. Eva Haettner Aurelius, 'Självbiografier och dagböcker', Jakob Christensson (red.), *Signums svenska kulturhistoria. Gustavianska tiden* (Stockholm 2007), s. 279–303; Christina Sjöblad, *Min vandring dag för dag. Kvinnors dagböcker från 1700-talet* (Stockholm 1997), s. 13–28, 63–70.

19. 1/1 1766. Johan Gabriel Oxenstiernas journal 1766–1768, Tosterupsamlingen vol. 108, Riksarkivet, Stockholm; Om vardagen i dagböcker, se t.ex. Madeleine Foisil, 'L'écriture du for privé', Philippe Ariès, Georges Duby & Roger Chartier (dir.), *Histoire de la vie privée III. De la Renaissance aux Lumières* (Paris 1986), s. 331–369; Christina Sjöblad, *Min vandring dag för dag*.

20. T.ex. 25/6 1766, 7/10 1766. Johan Gabriel Oxenstiernas journal 1766–1768, Tosterupsamlingen vol. 108, Riksarkivet, Stockholm; se även Lamm, *Johan Gabriel Oxenstierna*, s. 121–122.

Johan Gabriel Oxenstierna och Jacobina Charlotta Munsterhjelm skrev dagligen, oftast korta anmärkningar om dagens sysselsättningar. För Jacobina Charlotta var syftet med dagboken att anteckna dagens händelser och öva skriftlig framställning. Johan Gabriel skrev även längre reflektioner om sitt liv, sina studier och sin framtid. För honom var det tydligt ett direkt nöje och en njutning att skriva dagbok,²¹ vilket Jacobina Charlotta av allt att döma inte upplevde i sitt skrivande. Deras utgångspunkter som skribenter var alltså mycket olika. Trots dessa olika förutsättningar ägnade båda två största delen av sina dagböcker åt de dagliga sysslorna. De skrev om arbete och umgängesliv på herrgårdarna, och ger därför läsaren en levande bild av herrgårdslivet.

I sina dagböcker beskriver Johan Gabriel Oxenstierna och Jacobina Charlotta Munsterhjelm livet på de adliga godsena som de såg det. De var båda unga när de skrev sina respektive dagböcker, Oxenstierna var 15 år och Munsterhjelm 13 år när de började skriva. Även om unga pojkar och flickor redan tog del i herrgårdens arbete och i det sociala livet, var de fortfarande i en övergångsålder från barndom till vuxenliv.²² Denna övergångstid är särskilt intressant ur det adliga arbetets synvinkel, vilket kan ses i bägge dagböckerna. Både Johan Gabriel Oxenstierna och Jacobina Charlotta Munsterhjelm hade å ena sidan ansvar för vissa vardagliga sysslor, men å andra sidan var de också fria att använda en del av sin tid och fylla sina dagar som de ville inom de ramar och förväntningar som definierade adelsynglingarnas och fröknarnas dagliga liv.

Både Johan Gabriel Oxenstiernas och Jacobina Charlotta Munsterhjelm anteckningar illustrerar hur adelns tillvaro varierade mellan det lantliga och det urbana. Båda var fast bosatta på landet och gården, men å andra sidan var livet i staden ständigt närvarande. Johan Gabriel Oxenstiernas släktingar kommer och går mellan Stockholm, Skenäs och andra gårdar. Han själv studerar i Uppsala och reser till Stockholm. Likaså beskriver Jacobina Charlotta Munsterhjelm vänner och släktingar som reser mellan städer och herrgårdar. Hon besöker själv främst den närmaste staden i östra Nyland, garnisonsstaden

---

21. 1/1 1766. Johan Gabriel Oxenstiernas journal 1766–1768, Tosterupsamlingen vol. 108, Riksarkivet, Stockholm.

22. Om ungdomarnas roll i herrgårdskulturen, se Anna-Maria Åström, 'Sockenboarne'. *Herrgårdskultur i Savolax 1790–1850*, Folklivsstudier XIX, SSSL 585 (Helsingfors 1993), s. 277–285.

Lovisa med fästningen Svartholm. Båda dagboksskribenterna beskriver denna variation mellan livet på landet och livet i staden som en naturlig del av det adliga livet.

Johan Gabriel Oxenstierna och Jacobina Charlotta Munsterhjelm tillhör inte bara kategorin unga adelsmän och adelsfröknar, utan representerar också olika adelsfamiljer och adessläkter i det svenska riket som var bosatta på sina herrgårdar under den studerade tiden.²³ Den ena familjen var en gammal, ansedd högadlig släkt, den andra var en under tidig frihetstid adlad familj. Den ena hade sin herrgård i centrala Sverige, den andra i Finland, nära gränsen till Ryssland. Således representerar de adelsståndets olika skikt, unga män och kvinnor samt centrum och periferi. Båda familjerna var bosatta på herrgårdar på relativt långt avstånd från stora städer, samt värderade omfattande umgängesliv med familj, släktingar, vänner och bekanta både nära och längre bort. I båda familjerna hade familjefadern gjort en officerskarriär och barnen fick en tidstypisk uppfostran och socialiserades från tidig ålder in i adelskulturens olika former. Johan Gabriel Oxenstierνας utbildning formades av att han var den äldsta sonen i en högadlig och politiskt aktiv släktkrets med ambitiösa framtidsplaner. Jacobina Charlotta Munsterhjelmς utbildning var anspråkslös, mycket på grund av den stora syskonskaran och på hennes vacklande hälsa som sannolikt bidrog till att familjen inte hade äktenskapsplaner för hennes del, vilket hade krävt en mera förfinad utbildning.²⁴

Adligt arbete på herrgården

Herrgårdens söner och döttrar socialiserades och initierades in i adelskulturen genom utbildning, uppfostran samt tidigt deltagande i gårdens och hushållets sysslor och i umgängeslivet. Så förmedlades kunskap vidare och uppfostrades högreståndsbarn till sina blivande roller som män och kvinnor. På en herrgård där adelsfamiljen var bosatt hade husfadern ansvar för gårdsbruket, utomhusaktiviteterna och gårdens förvaltning, ofta tillsammans med en rättare eller inspektor. Därutöver hade godsägaren i de flesta fall ett ämbete inom civilförvaltningen

-
23. Jfr Göran Ulväng, *Herrgårdarnas historia. Arbete, liv och bebyggelse på uppländska herrgårdar* (Hedemora 2008), s. 117. Ulväng menar att allt flera herrskapsfamiljer var bosatta på sina herrgårdar året om under det sena 1700-talet och det tidiga 1800-talet.
24. Se t.ex. 16/5 1800, 2/7 1800, 9/7 1800, 25/7 1800, 3/12 1800. *Jacobina Charlotta Munsterhjelmς dagböcker 1799–1801*.

eller officerskåren, om han inte hade tagit avsked. Husmodern övervakade och ledde inomhusaktiviteterna, hushållningen, matlagningen och tjänstefolket inomhus.²⁵ Det adliga livet kan ses som indelat i en manlig och en kvinnlig sfär som delvis var separata, delvis överlappande. Ideal och praktik sammanföll inte alltid, och det var inte helt ovanligt att adelskvinnor tog stort ansvar för angelägenheter som ansågs höra till den manliga sfären mer än till den kvinnliga. Det finns exempel på 1700-talsdamer som ledde gårdsekonomin eller sålde och köpte jordegendomar utan att fråga den äkta makens åsikt.²⁶

Därtill kan man se livet som delat i en agrar och en urban del. Lantegendomen och gården med sina plikter, nöjen och materiella förutsättningar skilde sig från staden som var orten för politiskt deltagande och ämbetsutövning, och som möjliggjorde konsumtion av en annan typs varor. En stor del av tidens lyxkonsumtion på herrgårdarna krävde kommissioner från städer.

Johan Gabriel Oxenstierna och Jacobina Charlotta Munsterhjelm skriver relativt litet om föräldrarnas göromål på gården. Den unge Johan Gabriel berättar ingenting om sin mors dagliga sysslor på Skenäs. Lika litet får vi veta om vad hans far gjorde eller hur gårdsarbetet var organiserat. Jacobina Charlotta berättar mera om sin mors dagliga arbete, men faderns verksamhet som gårdsherre är undandömd i korta anmärkningar om vart han reste och vilka personer som kom för att träffa honom på gården. En anmärkning i hennes dagbok från den 5 augusti 1799 avslöjar herrgårdsägarens ansvar att leda arbetet och bestämna vad som gjordes var och när: ”ärnade söta far siara [skära] råg på stora åkern men det regnade om natten.”²⁷

I september 1766 beskriver Johan Gabriel Oxenstierna hur hans far Göran Oxenstierna bjöd tjänstefolket och gårdsfolket på fest och ger oss bilden av den ideala husfadern som är respekterad och omtyckt av alla: ”Jag blev rörd när jag hörde dem i sin glädje önska allt gott åt far. [...] Hundra gånger har jag med rörelse bevittnat hans kärlek till de

---

25. Rundquist, *Blått blod och liljevita händer*, s. 197–202; Ulväng, *Herrgårdarnas historia*, s. 110–152; Åström, 'Work and working', s. 59.

26. Kirsi Vainio-Korhonen, *Sophie Creutz och hennes tid. Adelsliv i 1700-talets Finland* (Helsingfors & Stockholm 2011), s. 156–158. Se även Katherine Pickering Antonova, *An Ordinary Marriage. The World of a Gentry Family in Provincial Russia* (Oxford 2012).

27. 5/8 1799. *Jacobina Charlotta Munsterhjelm's dagböcker 1799–1801*.

olyckliga och hans välvilja mot alla dem som är beroende av honom.²⁸ I sin diktning kom Johan Gabriel Oxenstierna senare att återskapa och idealisera sin fars arbete på Skenäs. Fadern fick i dikten ta gestalt som den verkliga sinnebilden av en god adlig herrgårdsägare, den ideala husbonden som sörjde för sitt folk.²⁹

Vi får alltså inte veta hur Johan Gabriel Oxenstiernas föräldrar sysselsatte sig på Skenäs och hur deras dagliga arbete såg ut. Däremot beskriver sonen sitt eget deltagande i gårdens arbete som i hög grad begränsade sig till gårdsfolkets fester som t.ex. midsommardansen. Hans mormor gillade inte detta nedläggande av sociala gränser, men det hindrade inte ynglingen Johan Gabriel från att ansluta sig till festligheterna.³⁰ Under somrarna 1766 och 1768 deltog han i höslåttern. Jordbruk var säsongarbete och det behövdes mycket arbetskraft under högsäsongerna. Även om man kan ana att varje man var nödvändig för skördearbetet, var höbärgning för Oxenstierna ett sommarnöje bland andra, ett nöje som i dagboken skildras i pastorala toner. För honom var skördearbetet inte detsamma som det var för gårdsfolket. Den unge Johan Gabriel beskrev sitt deltagande i höbärgningen som ett behagligt sommarnöje som bl.a. bjöd på möjligheter att vänslas med tjänsteflickor.³¹ Han jämför höbärgning med promenader, rodd, jakt, fiske och springande genom sommargröna skogar.³²

Likadana säsongarbeten framkommer i Jacobina Charlotta Munsterhjelm's dagbok. Den unga Jacobina Charlotta plockade bär och svamp med sin syster Beata Christina och gårdens pigor. På sommaren plockade de smultron och hallon, på hösten körsbär, äpplen, lingon och nötter. Bärplockning hörde till unga flickors och små pojksars sysslor på herrgårdarna, och för högrestånds barnen var det förmodligen till hälften nöje och till hälften arbete. Med herrskapsflickorna följde alltid ett par pigor som sannolikt plockade en stor del av bären,

28. 18/9 1766. Johan Gabriel Oxenstiernas journal 1766–1768, Tosterupsamlingen vol. 108, Riksarkivet, Stockholm. ”Jetois touché de les entendre dans leur joye souhailer toute sorte de biens a mon Pere. [...] J'ai vu cent fois avec attendrissement sa tendresse pour le malheureux et sa bienveillance pour tous ceux qui depend de lui.”

29. Knif, *Leva och låta leva*, s. 187.

30. Lamm, *Johan Gabriel Oxenstierna*, s. 90.

31. 17/7 1766, 24/7 1768. Johan Gabriel Oxenstiernas journal 1766–1768, Tosterupsamlingen vol. 108, Riksarkivet, Stockholm.

32. 24/7 1768, 25/7 1768. Johan Gabriel Oxenstiernas journal 1766–1768, Tosterupsamlingen vol. 108, Riksarkivet, Stockholm.

svamparna och nötterna.³³ I augusti 1799 plockade Jacobina Charlotta flera korgar riskor med gårdens pigor. Sannolikt var även Beata Christina med. Även om det tog nästan hela dagen att rensa all svamp plockade Jacobina Charlotta och pigan Lisa sedan ännu mera: ”rensade vi dem mest hela dagen och eftermiddagen for jag med lisa til bockholman för at se om der skulle vara någo riskor och vi fick litet”. En dag i oktober 1799 ”var biata och jag i trädgården och åt körsbär”, och följande dag ”var äfven söta far och foster [faster] somt biata och jag i trädgården och söta Far iälpte oss at plocka korsbär”. Den 12 augusti 1800 skrev Jacobina Charlotta: ”var det vackert väder i dag har jag varit tillika med biata och lisa och plockat smultron på uden och ståra åkern vid gamla riorna jag har också ätit mycket giord gubbar [jordgubbar].”³⁴ Att plocka bär och svamp var en del av adelsfröknarnas fostran till den framtida rollen som matmor med ansvar för ett eget hushåll. Bärplockning lärde herrskaps-gossarna och de unga frök-narna att alla kunde och borde delta i gårdens arbete och hushållning. Genom små lätta uppgifter fostrades både flickor och pojkar till att de en dag skulle leda arbetet inom ett hushåll eller på ett gods.

Bärplockande hörde däremot inte till de äldre adelsynglingarnas sysslor. Det var yngre gossar, flickor, åldringar och gårdens tjänstefolk som gick i skogar och på ängar och plockade bär. Johan Gabriel Oxenstierna noterade i juli 1766 att det ”är bra tröttsamt arbete” att plocka smultron, ”och fastän jag är en stor läckergom skulle jag aldrig vilja ha dem om jag alltid måste plocka dem själv”.³⁵ I hans omdöme kan man ana starka kulturella koder som definierade vilka sysslor och arbeten som passade för vilket kön och vilket stånd. Som ung man ansåg Johan Gabriel Oxenstierna att han inte längre behövde befatta sig med monotona och enkla sysslor som bärplockning.

Tjänstefolkets och gårdsfolkets arbete var självklara saker för medlemmarna av de högre stånden och behövde därför inte kommenteras

33. 17/8 1799, 1/9 1799, 3/10 1799, 11/10 1799, 12/10 1799, 16/10 1799, 12/8 1800, 16/8 1800, 21/8 1800, 22/8 1800. *Jacobina Charlotta Munsterhjelm's dagböcker 1799–1801*; Kirsi Vainio-Korhonen, ’Piikojen arkea ja juhlaa Hämeen kylän kartanossa noin 1800’, Marjatta Rahikainen & Kirsi Vainio-Korhonen (toim.), *Työteliäs ja uskollinen. Naiset piikoina ja palvelijoina keskiajalta nykypäivään* (Helsinki 2006), s. 144.

34. 20/8 1799, 21/8 1799, 12/8 1800. *Jacobina Charlotta Munsterhjelm's dagböcker 1799–1801*.

35. 7/7 1766. Johan Gabriel Oxenstiernas journal 1766–1768, Tosterupsamlingen vol. 108, Riksarkivet, Stockholm. ”Cet un travail bien penible, et quelque gourmand que je sois je n'en voudrais jamais s'il me faudroit toujours les cueillir moi meme.”

utförligt. Skörden var ett stort arbete och på dess resultat berodde gårdens välstånd. Herrskapet visade sitt intresse och patronage genom att delta i skördearbetet som åskådare. På Skenäs betraktade Johan Gabriel Oxenstierna slätterarbetet om somrarna, eller deltog i det på sina egna villkor, som under åren 1766 och 1768. Även om Oxenstierna inte dess mera omnämner det, var skördearbetet en så viktig och central del av arbetet på gården, att hela familjen sannolikt följde med hur det framskred. Den unge Oxenstierna roade sig också med att följa med det byggnadsarbete som sattes i gång efter att Skenäs huvudbyggnad hade brunnit vintern 1766.³⁶ På Tavastby gård i augusti 1799 skrev Jacobina Charlotta Munsterhjelm: ”gick herskapet alla til åkern för att se när de siär [skär] råg”.³⁷ Som bl.a. Merit Laine har påpekat betraktade belästa högreståndspersoner skördearbetet i ljuset av antikens litteratur och den franska pastoraltraditionen, men även genom den bibliska föreställningsvärlden. Redan under stormaktstiden uppfattades livet på landet som enkelt och rent i motsats till det korrumpierade hovlivet och den politiska kulturen i staden, och denna europeiska idétradition leder bakåt i tiden, ända till antiken.³⁸ Det är mot denna tradition som Johan Gabriel Oxenstiernas och Jacobina Charlotta Munsterhjelm deltagande i skördearbetet eller beskrivande av det borde ses.

Adelns livsstil och umgängeskultur baserade sig på tjänstefolkets arbete inne och ute, och tjänarstaben var på kvinnornas ansvar i ett herrgårdshushåll.³⁹ Det omfattande umgängeslivet betydde mycket arbete för herrgårdens kvinnor. Tjänstefolket gjorde en stor del av hushållsarbetet, men det var mycket att göra även för värdinnan som agerade som ett slags arbetsledare för sitt tjänstefolk. Pigor, jungfrur och kokerskor, eller i riktigt förnäma hushåll kockar, tog hand om matlag-

36. 21/4 1766, 17/7 1766, 5/3 1768, 24/7 1768. Johan Gabriel Oxenstiernas journal 1766–1768, Tosterupsamlingen vol. 108, Riksarkivet, Stockholm.

37. 6/8 1799. *Jacobina Charlotta Munsterhjelm dagböcker 1799–1801*; Vainio-Korhonen, ’Piikojen arkea ja juhlaa’, s. 142.

38. Merit Laine, 1720–1809; Lena Johannesson (red.), *Konst och visuell kultur i Sverige före 1809* (Stockholm 2007), s. 296.

39. Om umgängeslivet på herrgårdarna, se Eva-Christina Mäkeläinen, *Säätyläisten seuralämiä ja tapakulttuuri 1700-luvun jälkipuoliskolla Turussa, Viaporissa ja Savon kartanoalueella* (Helsinki 1972); Leif Runefelt, *En idyll försvarad. Ortsbeskrivningar, herrgårdskultur och den gamla samhällsordning 1800–1860* (Lund 2011), s. 128–135; Henrika Tandefelt (red.), *Sarvlax. Herrgårdshistoria under 600 år* (Helsingfors 2010); Ulväng, *Herrgårdarnas historia*, s. 152–158; Åström, ’*Sockenboarne*’, passim.

ning, dukning och diskande. De tvättade, strök och manglade lakan, dukar och servetter som representerade herrgårdens kulturella kapital. Detta arbete är inte direkt synligt i Johan Gabriel Oxenstiernas eller Jacobina Charlotta Munsterhjelmns dagböcker även om det finns mellan raderna. Båda beskriver stora mängder gäster som en väsentlig del av livet på herrgården. När antalet ståndsmässiga sängar inte räckte till för alla gäster fick den unge Johan Gabriel låna sin säng åt kammarherre Gyllenborg när denne besökte Skenäs.⁴⁰ Jacobina Charlotta deltog i det livliga sociala livet och hjälpte modern i köket när där lagades speciella delikatesser som övervakades eller gjordes av herrgårdsfrun.⁴¹ Genom det sociala livets nöjen och förpliktelser blev unga kvinnor och män inkorporerade i adelskulturen.

Edukation och studier som arbete

Det som Johan Gabriel Oxenstierna oftast beskriver som arbete i sin dagbok var knutet till hans studier. Däremot skriver Jacobina Charlotta Munsterhjelm så gott som ingenting om sin utbildning. Ändå satsade hon sig på uppgifter som var fostrande och utbildande och som här kommer att behandlas under begreppet arbete. Enligt Jessica Parland-von Essen var döttrarnas utbildning särskilt viktig inom adelns högsta kretsar. Det Parland-von Essen kallar utbildning omfattade fostran och undervisning samt kombinerade praktisk undervisning med socialiserande umgängesliv.⁴² Drag av denna typ av utbildning finns också i Jacobina Charlotta Munsterhjelmns dagbok trots att hennes familjebakgrund var anspråkslös i jämförelse med Johan Gabriel Oxenstiernas högadliga familj.

Johan Gabriel Oxenstiernas uppfostran övervakades av morbrodern, skalden greve Gustaf Fredrik Gyllenborg. Den unge Johan Gabriel skickades redan som litet barn till Vilneufs pension i Stockholm för att lära sig franska, dans, teckning och goda seder.⁴³ I hemmet undervisades han av informatorer. Vid universitetet i Uppsala studera-

---

40. 29/8 1766, 1/9 1766. Johan Gabriel Oxenstiernas journal 1766–1768, Tosterupsamlingen vol. 108, Riksarkivet, Stockholm.

41. T.ex. 26/11 1799, 2/12 1799, 29/5 1800, 7/7 1800, 13/10 1800, 30/11 1800. *Jacobina Charlotta Munsterhjelmns dagböcker 1799–1801*.

42. Jessica Parland-von Essen, *Behagets betydelse. Döttrarnas utbildning i det sena 1700-talets adelskultur* (Möklinta 2005), s. 23.

43. Lamm, *Johan Gabriel Oxenstierna*, s. 102–103.

de han sammanlagt nio terminer innan han tog kansliexamen 1767.⁴⁴ Informatorn Olof Bergklint följde enligt tidens kutym sin unge elev till Uppsala.⁴⁵ Största delen av studierna bedrev Johan Gabriel Oxenstierna emellertid hemma på Skenäs mellan de periodvisa vistelserna i Vilneufs pension och vid Uppsala universitet.

Johan Gabriel Oxenstierna läste franska och latin, litteratur och poesi, antikens mytologi, filosofi, morallära, teckning, matematik, historia och geografi. Studier som skulle ha förberett honom för gårdsbruket hörde däremot inte till utbildningen under 1700-talet. En stor del av den unge Johan Gabriels tid gick till studier. Han skrev också dagligen i sin dagbok, oftast sent på kvällen.⁴⁶ I sina anteckningar skrev han om sina studier som ”arbete” (*travail*) eller ”att studera” (*etudier*). När han skrev att han inte hade gjort någonting under dagen hade han eventuellt läst något för nöjes skull eller promenerat.

Satsningarna på Johan Gabriel Oxenstiernas utbildning var betydligt större än vad som investerades i Jacobina Charlotta Munsterhjelmns education. Detta är klart synligt i deras respektive dagböcker. Oxenstierna var nästan pinsamt medveten om släktens och anornas betydelse för hans framtid. Han visste att familjetraditionerna predestinerade honom till att bli hovman och ämbetsman även om han trivdes bäst med ett lugnare liv på landet.⁴⁷ Som man kunde vänta av en blivande ämbetsman skrev han på elegant franska med en skolad hand som var van vid att hålla pennan. Han beskrev sin vardag med vitter ironi och retorisk säkerhet. Jacobina Charlotta Munsterhjelmns handstil är däremot klumpig och hennes förmåga till konsekvent stavning på svenska är bristfällig. På 1700-talet hände det att högreståndsdamer skrev mer fonetiskt än männen för att de inte skulle bli tagna för lärda blåstrumpor.⁴⁸

44. 31/12 1767. Johan Gabriel Oxenstiernas journal 1766–1768, Tosterupsamlingen vol. 108, Riksarkivet, Stockholm.

45. Om adelspojknarnas uppfostran på 1700-talet se Timo Joutsivuo, ’Papeiksi ja virkamiehiksi’, Jussi Hanska & Kirsi Vainio-Korhonen (toim.), *Huoneentaulun maailma. Kasvatus ja koulutus Suomessa keskiajalta 1860-luvulle* (Helsinki 2010), s. 136–155; Liisa Lagerstam & Jessica Parland-von Essen, ’Aatelin kasvatus’, Hanska & Vainio-Korhonen (toim.), *Huoneentaulun maailma*, s. 194–202, 204–218.

46. 1/1 1766. Johan Gabriel Oxenstiernas journal 1766–1768, Tosterupsamlingen vol. 108, Riksarkivet, Stockholm.

47. 12/6 1768. Johan Gabriel Oxenstiernas journal 1766–1768, Tosterupsamlingen vol. 108, Riksarkivet, Stockholm.

48. Dena Goodman, *Becoming a Woman in the Age of Letters* (Ithaca & London 2009), s. 116–132.

Fonetisk och inkonsekvent stavning berodde dock också ofta på att flickor inte övades lika mycket, eller på samma sätt, som deras bröder i konsten att skriva. Jacobina Charlotta Munsterhjelm kunde helt enkelt inte skriva felfritt och behärskade inte brev- och dagboksskrivandets retorik på samma sätt som Johan Gabriel Oxenstierna, eller som adelsfröknar som hade fått en mera gedigen och bokligt orienterad utbildning. Jacobina Charlotta Munsterhjelmns kunskaper var möjligen typiska för en adelsfröken i landsorten, långt från hov och societetsliv i Stockholm. För en stor del av adelsflickorna var drägliga läs- och skrivkunskaper tillräckliga.⁴⁹

Enligt 1700-talets uppfostringsideal skulle både adelns söner och döttrar utbildas väl. Verkligheten följde inte alltid idealet och Jacobina Charlotta Munsterhjelm fick relativt litet formell utbildning. Den unga Jacobina Charlotta arbetade mycket med sina kunskaper i att skriva svenska genom dagboken och genom att skriva brev till släktingar och vänner, men hon lärde sig aldrig franska som i uppfostringslitteraturen ansågs vara en särskilt viktig kunskap för högreståndsflickor. Jacobina Charlottas alster kommenterades av modern och äldre systrar, och ibland fick hon skriva sina brev på nytt för att de inte dög trots det stora arbete som hon ägnade dem. Även om Jacobina Charlotta Munsterhjelm inte explicit beskriver sitt dagboks- och brevskrivande som övning, uppfostran eller arbete, kan det läsas mellan raderna att hon arbetade hårt med skrivandet. Hennes äldre syster Ullas skrivkunskap var av allt att döma bättre än hennes, medan den tre år yngre systemen Beata inte alls kunde skriva eller läsa obehindrat. I motsats till fröknarna Munsterhjelm fick deras bror, Anders Munsterhjelm, en god utbildning. Han hade en informator som undervisade honom i franska, tyska och engelska samt andra ämnen som hörde till en adelsynglings utbildning. Han tjänstgjorde sedermera som page vid svenska hovet, vilket ansågs vara ett sätt för mindre förmögna adelsöner att övas i societetslivets konst.⁵⁰

---

49. Vainio-Korhonen, *Sophie Creutz och hennes tid*, s. 150–153. Jfr Henrika Tandefelt, 'Kvin-noliv under trehundra år sedda genom Sarvlax arkiv', Henrika Tandefelt (red.), *Sarvlax. Herrgårdshistoria under 600 år* (Helsingfors 2010), s. 65–69.

50. Kirsi Vainio-Korhonen, 'Oklanderlig franska och skrivsvårigheter. Adelsdöttrars utbildning i det tidigmoderna Finland', Christer Kuvaja & Ann-Catrin Östman (red.), *Svärdet, ordet och pennan. Kring människa, makt och rum i nordisk historia*, Skrifter utgivna av Historiska Samfundet i Åbo XII (Åbo 2012), s. 273–274; Vainio-Korhonen, *Sophie Creutz och hennes tid*, s. 120–121.

Handarbete

Om en stor del av Johan Gabriel Oxenstiernas tid gick till studier och läsning, ägnade Jacobina Charlotta Munsterhjelm en stor del av sin tid åt handarbete. Handarbete är en sysselsättning som traditionellt förknippas med högreståndskvinnornas vardag. Trots detta är ämnet synnerligen dåligt utforskat. Rozsika Parker, Angela Rundquist, Kirsi Vainio-Korhonen, Amanda Vickery och Anna-Maria Åström har dock i olika undersökningar betonat handarbetets roll i högreståndskvinnornas vardag och för adelskulturens reproduktion.⁵¹ Handarbetet hade en central betydelse i flickornas utbildning och i kvinnornas dagliga liv. På 1700-talet lärde sig varje högreståndsflicka att sy under övervakning av sin mor, äldre syskon eller en guvernant. Kvinnan och nålen, också utbildade i konstverk, representerar adelskvinnornas arbete *par excellence*. Handarbetet var viktigt som praktisk kunskap, men även därför att det ansågs vara uppfostrande.

Av allt att döma lärde sig Jacobina Charlotta Munsterhjelm tidigt att hålla nål och tråd, precis som hennes ståndssystrar. Högreståndsflickor övade från fyra eller fem års ålder att sy och brodera, och vanligen gjorde de en märkduk när de var något äldre än tio år. Märkdukens funktion var pedagogisk. När en ung högreståndsflicka arbetade på en märkduk lärde hon sig korsstygn, bokstäver, siffror och olika symboler. Hon lärde sig också centrala kvinnliga dygder som flit, noggrannhet och tålmod. Genom märkduken och annan sömnad socialiserades flickor in i adelskulturen.⁵² Flickor lärde sig sömnad av kvinnliga familjemedlemmar som samtidigt kunde introducera flickan till släkttraditioner som fördes vidare med broderade märkdukar, lakan och dukar.⁵³

Vi vet inte om Jacobina Charlotta Munsterhjelm sydde en märkduk eller inte, men hänvisningarna till olika handarbeten är nästan dagliga i hennes dagbok. Hon skrev inte om sömnaden i termer av arbete eller

-
51. Rozsika Parker, *The Subversive Stitch. Embroidery and the making of the feminine* (London 2010), passim; Rundquist, *Blått blod och liljevita händer*, s. 202–209; Vainio-Korhonen, *Sofie Munsterhjelmin aika*, s. 46–48, 83–84; Amanda Vickery, *Behind Closed Doors. At Home in Georgian England* (New Haven & London 2009), s. 231–256; Åström, 'Sockenboarne', s. 308–319.
52. Lagerstam & Parland-von Essen, 'Aatelin kasvatus', s. 192–193; Bo Lönnqvist, 'Märkduken som släkttavla', Marja-Liisa Lampinen (red.), *Rosenknopp och yllestopp* (Helsingfors 1985), s. 11–15; Åström, 'Sockenboarne', s. 308–319.
53. Ilmakunnas, *Ett ståndsmässigt liv*, s. 229–230; Rundquist, *Blått blod och liljevita händer*, s. 202–209.

Märkduken var ett bevis på tålmod, flit och kunskap i handarbete som flickorna inom de högre stånden övades i. Den var också ofta en släkttavla på vilken man broderade familjemedlemmars initialer som illustrerade hur generationerna var länkade till varandra. Märkduk broderad 1833 av Elisabeth Kuhlman (1825–1911) i Fredrikshamn. Foto: Svenska litteratursällskapet i Finland.

syssla, utan beskrev vad hon sydde, stickade eller flätade. Även om hon inte särskilt ofta använde ordet 'arbete' om sin sömnad, är det tydligt att hon såg handarbete som 'arbete', som en nyttig och särpräglad kvinnlig sysselsättning. I juni 1800 skrev hon: "nu har syster Anett och jag bytt vårt arbete ty Annette spinner och jag nystar". Och i september 1800: "efter middagen satt vi flickor [flickor] i vår kammare och arbetade jag och [kusinen] Ulla Aminoff tredje våra gröna pärlor"⁵⁴

Under de drygt tre år som Jacobina Charlotta Munsterhjelm skrev dagbok beskrev hon nästan dagligen något handarbete som hon eller

54. 21/6 1800, 5/9 1800. Jacobina Charlotta Munsterhjelm's dagböcker 1799–1801.

hennes systrar gjorde. En del enkel sömnad och vävnad gjordes av pigor, men vissa material var så värdefulla att högreståndskvinnorna själva arbetade med dem. På Tavastby gård anlidade man en mamsell Fortelin att sy herrskapet Munsterhjelm's kläder, och utomstående vävare och färgare att väva och färga tyg. I september 1799 skrev Jacobina Charlotta: ”i dag har stina [pigan] börgat väva på våra under tiotlar [underkjolar]”, och i november 1799: ”mamsell fortelin földe hem med mig ty hon skall laga syster ullas' svarta klädning”.⁵⁵ Jacobina Charlotta Munsterhjelm hade dock ansvar för sina egna kläder som hon sydde tillsammans med den äldre systemen Ulla. Ibland sydde hon med sin mormor, vilket var ett sätt att föra kunskap vidare mellan generationerna. Därtill häcklade Jacobina Charlotta lin, spann garn, stickade strumpor och flätade halm för halmhattar. Flickorna tillverkade även vita vaxpärlor, blommor av tyg och smycken av hår.⁵⁶ Hårsmucken blev allt mera populära under första hälften av 1800-talet och den flit som systrarna Munsterhjelm ägnade åt arbetet med hårsmucken berättar hur snabbt nyheter om mode spreds ända till gränsområdena.

Endast när Jacobina Charlotta Munsterhjelm i juli 1800 reste med familjen till Lovisa för att dricka brunn och delta i stadens societetsliv nämner hon inte handarbete och sömnad i sin dagbok. Det betyder naturligtvis inte att hon inte skulle ha gjort något handarbete under vistelsen i Lovisa. Möjligen hade hon så mycket annat att skriva om att det inte fanns tid eller plats att skriva om en kontinuerlig syssla som sömnad och handarbete. Det var inte sällan som högreståndskvinnor handarbetade i umgängeslivet. När det var vackert väder sydde Jacobina Charlotta utomhus med sina systrar: ”var det också vackert väder och efer [efter] middagen satt vi på udden och sydde ty det är så lungt väder, förr middagen borjade jag sy på mitt vita line lif”.⁵⁷ Sömnad var en viktig del av det sociala livet i familjen och inom en större sällskapskrets.

På 1700-talet var handarbete inte enbart en kvinnlig sysselsättning, även om eleganta broderier eller sömnad av linnekläder förknippades med kvinnors kunskap och arbete. Män kunde också brodera och en

55. 13/9 1799, 26/11 1799. *Jacobina Charlotta Munsterhjelm's dagböcker 1799–1801*.

56. T.ex. 30/8 1799, 7/9 1799, 27/9 1799, 4/11 1799, 6/11 1799, 22/11 1799, 24/11 1799, 11/1 1800, 15/5 1800. *Jacobina Charlotta Munsterhjelm's dagböcker 1799–1801*.

57. 28/8 1800. *Jacobina Charlotta Munsterhjelm's dagböcker 1799–1801*.

broderande man var ingen sällsynthet i 1700-talssocieteten.⁵⁸ Om männen inte själva intresserade sig för handarbete, var de ofta stolta över de broderier och textilier som deras kvinnliga släktingar tillverkade. Jacobina Charlotta Munsterhjelmns bror Anders Munsterhjelm skickade 1814 via sin dotter ett tack till systemen Jacobina Charlotta för de handskar som hon hade tillverkat för honom.⁵⁹ Sömnad var för kvinnor ett sätt att uttrycka sin tillgivenhet för sina barn och sin familj. När Johan Gabriel Oxenstierna hösten 1768 skulle resa till Stockholm och börja arbeta vid Kungliga kansliet hjälpte hans mor Sara Gyllenborg honom att packa utrustningen som hon i hög grad hade sytt själv. För honom blev moderns sömnad ett tecken på den ömhet och omsorg med vilka hon ville önska sin son framgång. Att modern försåg honom med linne som hon själv sytt gjorde också att han kunde spara på utgifterna. Det framgår av senare utläggningar i dagboken där Oxenstierna funderar över hur han ska kunna balansera sin ekonomi när livet i Stockholm har blivit för dyrt.⁶⁰

På äldre dagar intresserade sig Johan Gabriel Oxenstierna för att rita sömnadsmönster, knyppla och knyta pungar.⁶¹ I sin ungdomsdagbok nämner han dock ännu inte sömnad eller broderier. Emellertid blev han en passionerad svarvare när han hösten 1766 fick en svarvstol. Att svarva var ett omtyckt tidsfördriv bland upplysningstidens adelsmän och kungar. I dagboken framkommer det inte vem som hade föreslagit att den unge Johan Gabriel kunde tycka om att svarva under långa höst- och vinterkvällar, men det var morbrodern Gustaf Fredrik Gyllenborg som skickade svarvstolen från Stockholm till Skenäs. Johan Gabriel Oxenstierna ägnade nästan varje dag efter studierna tid åt att svarva och denna passion fortsatte genom åren. Han tillverkade små föremål som dosor, tandpetaretuier, pipor, knoppar och käppar av en som han sedan gav till familjemedlemmar och vänner som gåvor.⁶²

58. Carl Johan Aminoff berättar i sina memoarer om broderier som han lärde sig av högreståndskvinnor och som han sedan förmedlade vidare. Carl Johan Aminoff, *Vardagsslit och sju års krig. Upplevt och beskrivet av den nyländske dragonen Carl Johan Aminoff*, utg. Patrik Bruun (Helsingfors 1994), s. 53–54, 80, 84.

59. Vainio-Korhonen, *Sofie Munsterhjelmns aika*, s. 83.

60. 19/10 1768, 20/10 1768. Johan Gabriel Oxenstiernas journal 1766–1768, Tosterupsamlingen vol. 108, Riksarkivet, Stockholm.

61. Lamm, *Johan Gabriel Oxenstierna*, s. 123.

62. T.ex. 12/9 1766, 7/11 1766, 16/11 1766, 17/1 1768, 29/3 1768, 22/8 1768. Johan Gabriel Oxenstiernas journal 1766–1768, Tosterupsamlingen vol. 108, Riksarkivet, Stockholm.

I början av 1767 skrev Johan Gabriel Oxenstierna i sin dagbok: ”Jag slutade förra året vid svarstolen, jag börjar det innevarande på samma ställe. Ingen har någonsin varit flitigare än jag med detta arbete och hela tiden gjorde jag knappt någonting annat. Dagen lämnade mig vid svarstolen och där återfann den mig.”⁶³ Han hänvisar till sin sysselsättning både som arbete och som konst, vilket betonar handarbetets och hantverkets dubbla karaktär på 1700-talet: de var både nyttiga sysselsättningar och konst som man kom att behärska genom ögats och handens samarbete och trägen övning.

Det är tydligt att både Jacobina Charlotta Munsterhjelm och Johan Gabriel Oxenstierna fick djup tillfredsställelse av att arbeta och skapa med sina händer. De njöt av att planera vad de skulle tillverka och de njöt av att göra något med sina händer som växte fram och blev färdigt. Trots sin torftiga skrivstil njöt Jacobina Charlotta Munsterhjelm tydligen av att göra upp planer på hur hon skulle få sin garderob och sina accessoarer moderiktiga och vackra med de medel, material och kunskaper som hon hade. Den 5 juli 1800 skrev hon: ”nu syr jag min blå randiga klädning på lifvet efter middagen när den blef färdig strök jag ut min vita klädning, och sen sydde jag på mina kjortel säckar”.⁶⁴ Johan Gabriel Oxenstierna samlade olika träslag för att senare kunna tillverka små föremål av dem.⁶⁵ När han svarvade kunde han inte låta bli att fortsätta.

Trädgårdsarbete

Trädgården samt umgänget och arbetet i trädgården var en central del av 1700-talets herrgårdsliv. Blommor, växtodling och trädgårdsskötsel blev omtyckta sysselsättningar bland adel och ståndspersoner. Man planerade och anlade trädgårdar och parker vid herrgårdar både för nytta och nöje. Med sitt intresse för jordbruk, skogsskötsel, nyttvax-

-
63. Journal de l'Annee 1767. 31/5 1767. Johan Gabriel Oxenstiernas journal 1766–1768, Tosterupsamlingen vol. 108, Riksarkivet, Stockholm. ”Je finissois l'année passée dans le tour, je commençois celle ci au mem endroit. Jamais personne n'a été plus diligent a ce travail que moi, aussi je n'ai guere fait autre chose pendent tout le tems. Le jour me quittoit dans le touret, il m'y retrouva.”
64. T.ex. 27/7 1799, 12/8 1799, 16/8 1799, 27/9 1799, 1/10 1799, 4/10 1799, 9/12 1799, 12/1 1800, 4/3 1800, 20/5 1800, 5/7 1800, 19/7 1800, 5/12 1800. *Jacobina Charlotta Munsterhjelm* dagböcker 1799–1801.
65. T.ex. 6/11 1766. Johan Gabriel Oxenstiernas journal 1766–1768, Tosterupsamlingen vol. 108, Riksarkivet, Stockholm.

ter samt planering och uppförande av ekonomibyggnader markerade ägarfamiljen sin förpliktelse till gården, släkten och landet. Genom att plantera skog, anlägga fruktträdgårdar och syssla med biodling anknöt ståndspersonerna i herrgårdskulturen till rollen som föregångare och exempel som förde fram nya nyttoväxter och odlingsmetoder. Estetiken var lika viktig som nyttan, vilket betydde att även fruktträdgårdar och köksträdgårdar ofta planerades enligt estetiska principer, och att det bland lustträdgårdens växter kunde ingå nyttiga köksväxter.⁶⁶

Blomsterodling och trädgårdsarbete hörde till Johan Gabriel Oxenstiernas återkommande lantliga sysselsättningar. I januari 1766 fick han blomsterfrön från Stockholm och i mars började han arbeta i trädgården. Men vintern höll i sig och snön hindrade honom från trädgårdsarbetet som han längtade efter: ”Jag har arbetat i trädgården, där jag tänker sätta blommor. [...] Jag studerade, eftersom det dåliga vädret hindrade mig från att arbeta i trädgården. Jag skötte i alla fall om mina blommor. [...] Jag har inte kunnat gå ut senaste dagarna på grund av snön, som fallit i sådana mängder att den förstört allt mitt arbete i trädgården.” Senare på våren planterade han nya blommor för att ersätta dem som hade förfrusit på grund av vintervädret. ”Jag arbetade i trädgården och planterade blommor som jag dragit upp i mitt rum.” Hela sommaren skötte den 16-årige Johan Gabriel sina blommor och arbetade i trädgården. I dagboken benämnde han blomsterodlingarna och trädgårdsarbetet ’arbete’ (*travail*).⁶⁷

Arbetet i trädgården var ett stort nöje för Johan Gabriel Oxenstierna som på sommaren 1766 arbetade med att bygga ett skydd för sina odlingar. Han njöt av det konkreta och handgripliga arbetet och av att se frukterna av sina mödor. Han skötte och vattnade sina blom-

66. Laine, '1720–1809', s. 296; Irma Lounatvuori (red.), *Fagervik. Trädgårdskonst i bruksmiljö* (Helsingfors 2004); Ulväng, *Herrgårdarnas historia*, passim, särskilt 168–176; Vainio-Korhonen, *Sophie Creutz och hennes tid*, s. 140–150. Se även Matti Klinge, *Iisalmen ruhtinaskunta. Modernin projekti sukuverkostojen periferiassa* (Helsinki 2006), s. 69–72, 102–135.

67. 13/3 1766, 17/3 1766, 22/3 1766, 20/4 1766, 13/5 1766, 24/5 1766, 6/6 1766, 14/6 1766. Johan Gabriel Oxenstiernas journal 1766–1768, Tosterupsamlingen vol. 108, Riksarkivet, Stockholm. ”j'ai travaillé dans le jardin, ou je vais mettre des fleurs. [...] J'étudiais, le mauvais temps et la neige m'empêchant de travailler beaucoup dans le jardin. J'y soignois pourtant mes fleurs. [...] Je n'ai pu sortir pendant ces jours à cause de la neige, qui a tombée en si grande quantité qu'elle a gâtée tout mon travail dans le jardin.” ”Je travaillai dans le jardin, et y plantai des fleurs que j'avois poussé dans ma chambre.”

Intresse för trädgårdar, botanik och växtodling hörde till adelns vardag under 1700-talet. Växter odlades för både nytta och nöje, för att konsumeras vid adliga bord, och för att skapa estetiska rum och upplevelser. Blommor, bär och frukter prunkade i trädgårdarnas rabatter och orangier, men också i bibliotekssamlingarnas böcker och gravyrer. Plansch i Johan Fischerströms Nya Swenska Economiska Dictionnairen (1780).

mor utan att tröttna. ”Jag har knappast något trevligare göromål än omsorgen om mina planteringar. Jag känner mig fylld av glädje när jag ser de vackra plantorna, som jag så att säga dragit upp med mina händer, växa och frodas.”⁶⁸

När Johan Gabriel Oxenstierna var i Uppsala 1767 köpte han blomsterlökar av Linnés trädgårdsmästare. Under resan hem skyddade han dem för kölden i sin ficka. På Skenäs ordnade han sina blomsterlökar, sannolikt amaryllisar som han senare nämner, i krukor och anlade en liten trädgård på ett fönsterbräde i sitt rum. I adelns sociala liv ingick på 1700-talet ett stort intresse för botanik: de estetiska upplevelser som Johan Gabriel Oxenstierna skapade med sina blommande krukväxter blev en del av det sociala livet när han visade upp dem för gårdens gäster. I januari 1768 hade Johan Gabriel mer än tjugo krukor med blommor och växter i sitt rum. Trädgårdsmästaren på Skenäs gav råd och under vintermånaderna arbetade Johan Gabriel i sin lilla trädgård där amaryllisar och hyacinter blommade och beundrades av gäster som kom till Skenäs.⁶⁹ Blomsterlökar var dyra och odlades inte på varje herrgård, utan krävde en viss förmögenhet. Tidens intresse för växter och odlingar kunde dock tillfredsställas på olika sätt.

På sommaren 1768 arbetade Johan Gabriel Oxenstierna flera dagar med sin informator Bergklint och med Jon Dubb, som var informator för kusinen Jan Henning Gyllenborg, på några öar utanför Skenäs där de högg ner träd och buskar för att skapa alléer, grottor, murar och promenader.⁷⁰ Enligt 1700-talets trädgårdsideal skulle parkanläggningar efterlikna naturtillståndet enligt särskilda normer samtidigt som kulturens och människans närvaro var synlig till exempel i form av skapade grottor, ruiner, murar, lusthus eller pagoder.⁷¹ Denna röjning be-

68. 5/7 1766. Johan Gabriel Oxenstiernas journal 1766–1768, Tosterupsamlingen vol. 108, Riksarkivet, Stockholm. ”Je n’ai guere d’occupation plus aimable que le soin que je donne a mes plantations. Je me sens rempli de plaisir en voyant l’accroissement de ces belles plantes élevées pour ainsi dire par mes mains.”

69. 31/12 1767, 9/1 1768, 24/1 1768, 28/1 1768, 21/2 1768, 26/2 1768, 28/2 1768, 8/3 1768, 13/3 1768. Johan Gabriel Oxenstiernas journal 1766–1768, Tosterupsamlingen vol. 108, Riksarkivet, Stockholm.

70. 17/5 1768, 18/5 1768, 19/5 1768, 20/5 1768, 24/5 1768, 13/7 1768, 14/7 1768, 16/7 1768. Johan Gabriel Oxenstiernas journal 1766–1768, Tosterupsamlingen vol. 108, Riksarkivet, Stockholm.

71. Rainer Knapas, ’Den nya trädgårdskonsten’, Jacob Christensson (red.), *Signums svenska kulturhistoria. Gustavianska tiden* (Stockholm 2007), s. 363–387.

skrev Johan Gabriel Oxenstierna i dagboken som ”ganska tröttsamt men mycket roligt arbete.”⁷² Promenader och vistelser i parkmiljö var en del av det förfinade umgänget, men också själva skapandet av parkens olika element kunde tjäna som sysselsättning för herrskap, åtminstone för ynglingar och den mellankategori som informatorerna representerade.

Allt trädgårdsarbete i herrgårdsmiljö var inte förfinat eller i första hand estetiskt betingat. I maj 1800 grundlade Jacobina Charlotta Munsterhjems far ett litet trädgårdsland som döttrarna fick ta hand om: ”i qvell har jag sått i min trädgård och det var socker erter gula turska bönor [turkiska bönor, dvs. störbönor] rosen bönor moröter långa redjser och korta redjser. [...] i dag har jag och biata [...] lagat vår trädgård, ty vi har släpat mull dit och lagat benkar.”⁷³ I sina dagboksanteckningar skriver Jacobina Charlotta Munsterhjelm om arbetet i trädgården ungefär tio gånger. Det är inte en syssla som är lika kontinuerligt närvarande som handarbetet, men av den positiva tonen att döma tyckte hon om arbetet i trädgården.

Jacobina Charlotta Munsterhjelm och hennes syster odlade nyttoväxter i sin lilla trädgård, medan Johan Gabriel Oxenstierna odlade krukväxter och skapade stora trädgårdsanläggningar. Adelsfröknarna på Tavastby var sysselsatta med en nyttig köksträdgård som bl.a. hade en uppfostrande funktion, medan den högadliga ynglingen på Skenäs, närmare Stockholm och den politiska eliten, satte sig in i den estetiska sidan av trädgårdsarbetet.

Släktarbete och korrespondens

Korrespondens och brevskrivande var en av de viktigaste komponenterna i adelskulturen på 1700-talet. Brevskrivande var en nödvändig del av tillvaron för alla adliga personer, oberoende av ålder, kön eller vistelseort. Adliga barn övade sig redan från fem till sex års ålder att formulera och skriva rätt komponerade brev. Brevet ansågs som ett komplement till konversationen och brev skrevs även för att läsas högt för en större eller mindre krets.⁷⁴

72. 17/5 1768. Johan Gabriel Oxenstiernas journal 1766–1768, Tosterupsamlingen vol. 108, Riksarkivet, Stockholm. ”un travail asses fatigant mais qui me divertit beaucoup.”

73. 17/5 1800, 23/5 1800, 24/5 1800, 13/6 1800, 16/6 1800, 18/6 1800, 30/8 1800, 4/9 1800, 6/9 1800. *Jacobina Charlotta Munsterhjems dagböcker 1799–1801*, s. 59, 61, 64–65, 76.

74. Se t.ex. Clare Brant, *Eighteenth-Century Letters and British Culture* (Basingstoke and New York 2006); Stina Hansson, *Svensk brevskrivning. Teori och tillämpning* (Göteborg

Genom korrespondens och brev upprätthöll man sina nätverk. Särskilt viktigt var brevkontakten mellan släktingar. Dessa brev mellan släktingar som skrevs av gamla och unga kan beskrivas med begreppet släktarbete. Med släktarbete menar jag det tidskrävande upprätthållandet av släkt- och vänskapsförbindelser inom adelskulturen där varje relation bar på ett kulturellt kapital som kunde användas och återanvändas för olika ändamål. Forskarna har betonat släktarbetets betydelse och särskilt kvinnornas ansvar att upprätthålla det sociala livet genom brevskrivande, besök och gåvor inom den stora familje- och släktkretsen. Med brev kunde man upprätthålla eller bryta släktband och släktarbete kan därför ses som ett kvinnligt sätt att använda makt.⁷⁵

Brevet var också ett centralt kommunikationsmedel för män. Också deras brevskrivande kan delvis betraktas som släktarbete, men mäns korrespondens hade dock ofta mer offentlig karaktär än kvinnors brev. I den tidigmoderna världen sköttes alla mera avlägsna förhållanden genom brev. Administration, diplomati, vetenskap, vittra ämnen och handel avhandlades genom brev, och dessa områden hörde i högre grad till männens sfär än till kvinnornas sfär, utom särskilt inom den högsta aristokratin vars kvinnor kunde agera relativt fritt inom de områden som de var intresserade av.⁷⁶

Johan Gabriel Oxenstierna skrev flitigt brev till sina släktingar och vänner. I dagboken nämner han ofta brev som han har skrivit och kommenterar själv stilen och antecknar om han tycker att brevet var lyckat. Genom brevskrivande övade han sig i stil och smak, han upprätthöll

---

1988); Maarit Leskelä-Kärki, Anu Lahtinen & Kirsi Vainio-Korhonen (toim.), *Kirjeet ja historiantutkimus* (Helsinki 2011); Parland-von Essen, *Behagets betydelse*, s. 169–189; Willemijn Ruberg, *Conventional correspondence. Epistolary culture of the Dutch elite, 1770–1850* (Leiden 2011).

75. Micaela di Leonardo, 'The female world of cards and holidays. Women, families, and the work of kinship', *Signs* 12 (1987), s. 440–453; Dave Sinardet & Dimitri Mortelmans, 'The feminine side to Santa Claus. Women's work of kinship in contemporary gift-giving relations', *The Social Science Journal* 46 (2009), s. 124–142; Kirsi Vainio-Korhonen, 'Sisaruksia ja sukulaisia. Suomalaisten aatelisnaisten kirjeenvaihtoa 1600- ja 1700-luvulla', Leskelä-Kärki, Lahtinen & Vainio-Korhonen (toim.), *Kirjeet ja historiantutkimus*, s. 142; di Leonardo använder begrepp 'work of kinship' och 'kin work', Sinardet och Mortelmans använder begreppet 'work of kinship' och Vainio-Korhonen använder 'sukutyö' för kvinnornas korrespondens som skrevs med syfte att upprätthålla släktband; se även Steinrud, *Den dolda offentligheten*, s. 69–70.

76. Också romanen, som på 1700-talet blev en populär genre, gavs ofta brevformen; man skrev brevromaner. Dessutom utgavs ofta brev av berömda män och kvinnor i bokform. Se t.ex. Anne Chamayou, *L'esprit de la lettre (XVIIIe siècle)* (Paris 1999).

kontakter och konverserade i skriftlig form. Många brev handlade om små kommissioner till släkt och vänner på annan ort. Han författade också många tackbrev. Brevväxlingen kan i hög grad ses som släktarbete. Johan Gabriel ansågs vara så mogen att föräldrarna eller lärarna inte behövde övervaka hans brevskrivande.⁷⁷

Johan Gabriel Oxenstierna definierade sitt brevskrivande som arbete när han skrev av plikt. Oftast gäller detta brev i vilka han tackade olika personer för brev som han hade fått eller olika tjänster och gåvor. Själva skrivandet var inget tungt arbete för Johan Gabriel Oxenstierna vars stil och språk var goda redan när han började föra dagbok som 15-åring. I januari 1768 skrev han nyårsbrev, något som han ansåg vara ”den besvärligaste sedvänja som någonsin uppfunnits”.⁷⁸ Nyårsbreven var en viktig del i upprätthållandet av nätverk i den europeiska elitkulturen, och en fast komponent i släktarbetet.

I Jacobina Charlotta Munsterhjelm's dagbok kan vi läsa hur ofta hon skrev till sina familjemedlemmar eller till väninnan Ottiliana Adlercreutz, samt när och var breven postades, mottogs och lästes högt inför familj och bekanta. Hennes brev granskades av modern eller äldre syskon och ibland fick hon skriva om dem. Systrarna och kusiner kopierade brev för att öva sig. En anteckning från den 26 augusti 1799 fångar brevskrivningens betydelse både som släktarbete och som övning: ”skref jag ottilianas bref ferdigt och sen skref iag till bror otto med et Lovisa fartyg och syster annett skref och lil [till] otto cousin ulla skrf på skriftum [skrev post scriptum] i mitt bref till otto”.⁷⁹

Adligt liv och arbete på herrgårdar i slutet av 1700-talet

Johan Gabriel Oxenstiernas och Jacobina Charlotta Munsterhjelm's dagböcker visar hur adeln uppfostrade sina söner och döttrar till sina respektive roller som manliga och kvinnliga medlemmar av släkten och adelsståndet. Flit och arbetsamhet var centrala adliga dygder, vilket framkommer tydligt i de två studerade dagböckerna. Till Johan

77. T.ex. 28/6 1766. Johan Gabriel Oxenstiernas journal 1766–1768, Tosterupsamlingen vol. 108, Riksarkivet, Stockholm.

78. 1/1 1768, 5/1 1768. Johan Gabriel Oxenstiernas journal 1766–1768, Tosterupsamlingen vol. 108, Riksarkivet, Stockholm. ”plus incommode usage qui est jamais été invanté”

79. 25/8 1799, 26/8 1799, 27/8 1799, 26/9 1799, 12/10 1799, 6/12 1799, 10/3 1800, 8/6 1800, 9/6 1800, 11/6 1800. *Jacobina Charlotta Munsterhjelm's dagböcker 1799–1801*; se även Vainio-Korhonen, ’Sisaruksia ja sukulaisia’, s. 143.

Gabriel Oxenstiernas vardag hörde studier, svarvande, jakt, brevskrivande som släktarbete samt trädgårdsarbete beroende på årstid. Särskilt studierna var viktiga därför att han skulle avlägga kansliexamen och anträda ämbetsmannakarriären. Jacobina Charlotta Munsterhjelm sysslor däremot handlade om handarbete, hushållsarbete, trädgårdsarbete och släktarbete, typiska kvinnliga uppgifter.

I Johan Gabriel Oxenstiernas dagboksanteckningar benämns väldigt olika sysselsättningar som 'arbete' (*travail*). Arbetet i trädgården eller svarvning var behagliga sysslor, medan han upplevde att arbetet i Kungliga kansliet som han inledde 1768 var enformigt, ointressant och tråkigt. I Jacobina Charlotta Munsterhjelm's anteckningar framträder inte hennes egna upplevelser lika tydligt. Hon kommenterade inte sitt arbete på samma sätt som Johan Gabriel Oxenstierna gjorde, men man kan ana att hon gillade vissa sysslor, som sömnad, mer än andra, som brevskrivande.

Vissa sysslor hörde till den manliga sfären och vissa till den kvinnliga sfären i adelskulturen på det sena 1700-talet. De skilda sfärerna tycks ha varit mest synliga inom det som Johan Gabriel Oxenstierna och Jacobina Charlotta Munsterhjelm i sina dagböcker definierade antingen explicit eller implicit som arbete: uppfostran, edukation, handarbete och trädgårdsarbete. Deras utbildning och studier innehöll olika saker, de tillverkade olika föremål och plagg, de skötte olika växter. Sysslornas funktion och praktik var olika för en högadlig ung man och för en ung kvinna som representerade en obetitlad adelssläkt i rikets periferi. Delvis kan skillnaderna alltså härledas från kön, delvis från familjernas olika sociala ställning. Brevskrivandet som släktarbete var däremot synnerligen likadant för pojkar och flickor, inom den högadliga eliten och inom adeln överlag. En annan zon som var gemensam var det sociala livet, som var en grundsten inom adelskulturen och som medförde mycket arbete både för herrskap och för tjänstefolk. Oberoende av kön eller social status deltog de adliga ungdomarna i umgängeslivet inom vilket de socialiserades in i sina vuxna roller i en sfär som var gemensam för båda könen och alla åldrar.

Skillnaderna är inte alltid tydliga och sysslor som senare blev starkt kopplade till kvinnor, som handarbete, var inte enbart en kvinnlig sfär under andra hälften av 1700-talet. Trädgårdsarbete var också något som både pojkar och flickor fick syssla med i tidig ålder. Det kan kopplas ihop med handarbetet som en fysisk syssla vars slutresultat stod färdigt

att beundras och utnyttjas efter betydande arbete. Allvarliga bokliga studier, jakten och karriären hörde till den manliga sfären. Studierna var nödvändiga för en adelsmans blivande karriär som ämbetsman, diplomat, officer eller hovman. Bara en liten del av den förmögna högadeln blev diplomater eller hovmän, och Johan Gabriel Oxenstierna råkade höra till denna krets på grund av sin illustra släkthistoria, sitt samtida släkt nätverk och, senare i livet, sin personliga gunst hos kung Gustaf III. Adelsflickor uppfostrades däremot till att bli makor och mödrar i en värld där äktenskapet var den viktigaste livsbanan för kvinnor. Hur döttrarnas edukation utformades berodde mycket på faderns och familjens vilja och sociala status. Döttrarnas utbildning berodde på vilket äktenskap, vilken man och vilken värld man tänkte sig att dottern i framtiden skulle nå. Jacobina Charlotta Munsterhjelm var näst yngst i en stor syskonskara och därtill sjuklig som ung, vilket delvis kan ha påverkat hennes edukation, som var knapp.

Arbete i olika bemärkelser var en väsentlig del av adelns liv i det tidigmoderna Europa. I det sena 1700-talets Sverige och Finland var adeln sällan sysslolös. Dagarna fylldes av läsning och studier, handarbete, trädgårdsarbete och släktarbete. Naturligtvis berättar Johan Gabriel Oxenstiernas och Jacobina Charlotta Munsterhjelm s dagböcker inte enbart om arbetet på herrgårdarna, utan snarare om hur livet växlade mellan arbete och nöjen. Till adelskulturen på 1700-talet hörde både flit och fest, arbetsamhet och overksamhet, vilket bägge dagböckerna, trots sina olikheter, visar på ett fångslande sätt.